

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра соціально-економічних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни **Національна економіка**
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

за темою – *Інституціональні форми інтеграції у світове господарство*

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 8 від 29.08.2023р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023р.

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-економічних дисциплін Протокол
№ 2 від 29.08.2023

Розробник:

Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
кандидат наук з державного управління, доцент **Дементов В.О.**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри економіки підприємства та організації бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, доцент **Ревенко О.В.**
2. Доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат економічних наук **Парфентій Л.А.**

План лекції

1. Суть, особливості й структура розвитку світового господарства.
2. Міжнародні торговельні відносини і ефективність поділу праці. Теорії міжнародної торгівлі.
3. Зовнішньоекономічна політика і її види. Платіжний баланс і його види.
4. Інтеграція національної економіки України у світове господарство.

Література

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 22.02.2021).
2. Про схвалення Концепції створення системи державної підтримки експорту України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 586-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 27.02.2021).
3. Мажула О. В. Інституціоналізація економіки в умовах глобалізації. *Економіка та держава*. 2013. № 9. С. 92-94. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/9_2013/24.pdf (дата звернення: 22.08.2021).
4. Матюшенко І. Ю. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції : навчальний посібник / І. Ю. Матюшенко, С. В. Беренда, В. В. Рєзніков. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 504 с.
5. Національна економіка: навч. посіб. / кол. авт.: Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. за заг. ред. Л. С. Шевченко. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України», 2011. С. 134-155.
6. Національна економіка: навч. посібник / за заг. ред. В. П. Решетило; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків: ХНАМГ, 2009. С. 346-366.
7. Національна економіка: підручник / кол. авт.: Носова О. В., Васенко В. К., Сапич Н. М. та ін. за заг. ред. О. В. Носової. Київ: Центр учбової літератури, 2013. С. 273-295.
8. Приходько І. В. Теоретичні концепції міжнародної економічної інтеграції. *Економічний аналіз*. 2015. Том 19. № 1. С. 91-100. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/ecan_2015_191__14-1.pdf (дата звернення: 22.08.2021).
9. Рахман М. С., Євтушенко В. А., Рудас Д. С. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами ЄС. *Інфраструктура ринку*. 2020. Випуск 47. С. 39-44. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/47_2020_ukr/9.pdfpdf (дата звернення: 2.02.2021).
10. Савченко В. Ф. Національна економіка: навч. посібник. 2-е вид. Чернігів: Видавництво ЧДІЕУ, 2014. С. 225-260.
11. Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. Національна економіка: навч. посібник. Київ: Ліра-К, 2016. С. 363-381.

Текст лекції

1. Суть, особливості й структура розвитку світового господарства.

Світова економіка являє собою сукупність національних економік, які взаємодіють на основі міжнародного розподілу праці.

Головною метою розвитку економіки є максимальне використання переваг сукупного потенціалу світового співтовариства. Сучасне світове господарство нараховує близько 200 суверенних держав, у яких проживає більш ніж 7 млрд. людей, які розмовляють 2796 мовами. Ці держави відрізняються:

- рівнем економічного розвитку;
- системою державного управління;
- належністю до певних політико-географічних угруповань;
- шляхом історичного розвитку.

За рівнем економічного розвитку країни поділяються на групи.

Перша група - країни з розвинутою ринковою економікою. У цю групу входять близько 30 розвинених індустріальних країн (США, Японія, країни західної Європи). Ці держави беруть активну участь у міжнародних економічних відносинах, тому що мають ефективну ринкову економіку, мобільні продуктивні сили й, відповідно, характеризуються високим рівнем життя населення.

Провідне становище у світі займають сім країн - США, Японія, Канада, ФРН, Франція, Великобританія, Італія. На них припадає більше 80% промислового виробництва розвинених країн і близько 60% усього світового промислового виробництва; відповідно 70 - 60% виробництва електричної енергії, 60 - 50% експорту товарів і послуг. Розвинені індустріальні країни виробляють більше половини світового ВВП, впливають на роботу міжнародних економічних організацій.

Друга група - країни, що розвиваються. У цю групу входять близько 140 держав. Вони займають приблизно 62 % території земної кулі й містять 51% від кількості населення землі.

Становлення світового господарства пройшло тривалий історичний шлях. Об'єктивною основою формування світового господарства був суспільний поділ праці, що вийшов за межі національних господарств. Основою поступального формування світового господарства був міжнародний ринок, створення якого відбулося поетапно в XV-XVII століттях. На рубежі XIX-XX століть сформовані спочатку торгово-економічні зв'язки між державами активно доповнювалися виробничими й фінансово-економічними, що привело до утворення системи світового господарства.

Формування цілісного світового господарства сприяє розвитку відповідної інфраструктури: будівництву транснаціональних залізниць, поширенню міжнародних систем зв'язку й ін. У світовому господарстві міжнародні економічні відносини здійснюються в таких формах: міжнародна

торгівля, міжнародний рух капіталів, міжнародна міграція робочої сили, міжнародні валютні відносини, міжнародні науково-технічні відносини.

2. Міжнародні торговельні відносини і ефективність поділу праці.

Теорії міжнародної торгівлі.

Міжнародні торговельні відносини - це форма економічних відносин за рахунок експорту-імпорту товарів і послуг національних економік різних країн. Загальна сума експорту й імпорту становить товарообіг із зарубіжними країнами.

Фактори, що обумовлюють необхідність міжнародної торгівлі:

1. Поділ праці, що потребує обміну товарами.
2. Нерівномірність розподілу й забезпеченості економічними ресурсами різних країн.
3. Наявність різного рівня ефективності технологій у різних країнах.

Міжнародна торгівля має величезне *значення*, яке полягає в такому:

- ✓ подоланні обмеженості національної ресурсної бази;
- ✓ розширенні місткості внутрішнього ринку і установленні зв'язку національного ринку зі світовим;
- ✓ збільшенні масштабів виробництва й створенні нових робочих місць.

Обсяг міжнародної торгівлі виражається показниками експорту, імпорту товарів і послуг. Відношення кожного з цих показників до ВВП показує їхнє місце в національній економіці й загальну динаміку зростання.

Розрізняють такі види міжнародної торгівлі:

1. Традиційна - торгівля між суб'єктами різних національних економік за традиційними правилами, тобто за формою Т-Г (згідно з попитом і пропозицією).
2. Торгівля продукцією в межах кооперації - спосіб реалізації продукції між суб'єктами міжнародної виробничої кооперації.
3. Зустрічна торгівля - сукупність міжнародних торговельних угод, при укладанні яких закупівля продукції супроводжується відповідною зворотною поставкою товарів, з метою досягнення балансу експортно-імпортних операцій.

Вигідність міжнародної торгівлі різними економічними школами оцінювалася по-різному. Розглянемо основні економічні теорії розвитку міжнародної торгівлі.

Теорія світової торгівлі з XVI до XVII століття формувалася як теорія меркантилізму. Меркантилісти багатство країни вимірювали золотом (експорт, імпорт). Сучасні теорії міжнародної торгівлі беруть початок від класичної політекономії А. Сміта й Д. Рікардо - теорії порівняльних переваг.

Сучасною модифікацією цієї теорії є теорія співвідношення факторів виробництва. Країни по-різному наділені цими факторами - землею, працею, капіталом. Країнам з дешевою робочою силою вигідно виготовляти трудомісткі товари і їх експортувати, країнам з надлишком капіталу - капіталомісткі товари і їх експортувати, а ввозити трудомісткі.

3. Зовнішньоекономічна політика і її види. Платіжний баланс і його види

Діяльність держави, спрямована на регулювання економічних відносин з іншими країнами й на забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора в національній економіці, являє собою **зовнішньоекономічну політику держави**.

У зовнішньоекономічній політиці відбувається постійна взаємодія двох процесів: *протекціонізму й фритредерства*.

Протекціонізм - це політика, що спрямована на захист національної економіки від іноземних товарів шляхом обмеження імпорту.

Інструменти протекціоністської політики поділяють на *тарифні й нетарифні*.

Тарифні передбачають високі мита при імпорті готової продукції й більш низькі при експорті, **нетарифні** - безпосередньо спрямовані на обмеження експортно-імпортної діяльності з метою захисту від конкурентів певних галузей національної економіки.

До нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі відносять: квотування, ліцензування, державну монополію.

Квотування - це встановлення певних квот (обсягів) на експорт або імпорт окремих товарів.

Ліцензування - одержання підприємством дозволу на здійснення зовнішньоторговельних операцій товарами або послугами.

Державна монополія - це виключне право державних органів на здійснення певних видів зовнішньоекономічної діяльності.

Фритредерство - це політика вільної торгівлі, політика лібералізації, що з'явилася наприкінці XVII століття як реакція на протекціонізм.

Політику вільної торгівлі проводять країни з високоефективною національною економікою, що дозволяє підприємцям витримувати іноземну конкуренцію.

Найважливішим поняттям, що відображає поточне зовнішньоекономічне положення країни, є **платіжний баланс**.

Платіжний баланс - це співвідношення суми платежів за кордон і надходження коштів через кордон за певний період.

Перевищення надходжень над виплатами становить **активне сальдо** платіжного балансу, перевищення виплат над доходами - **пасивне сальдо**.

Платіжний баланс складається з чотирьох частин:

1. **Торговельний баланс** відображає експорт й імпорт товарів, це фундамент платіжного балансу. Товарний експорт позначається знаком "+", товарний імпорт - знаком "-".

2. **Баланс послуг і некомерційних платежів** складається :

- з експорту й імпорту послуг (оплата перевезень, сервісу, туризму, патентів та ін.);

- доходів від зарубіжних інвестицій країни (надходжень) і доходів від іноземних інвестицій на території цієї країни (платежів);

- однобічних трансфертів, некомерційних платежів (витрат на утримання дипкорпусу, іноземної гуманітарної допомоги, грошових переказів за кордон, кредиту без повернення та ін.).

Сума першого й другого розділів (частин) платіжного балансу утворює поточний платіжний баланс (баланс поточних операцій).

1. **Баланс руху капіталів** характеризує приплив і відтік довгострокового й короткострокового капіталу.

Довгострокові операції:

- купівля й продаж цінних паперів (портфельні інвестиції);
- прямі інвестиції (купівля машин, оснащення й ін.);
- надання й погашення довгострокових кредитів.

Короткострокові операції - високоліквідні засоби (поточні рахунки іноземців у певній країні, казначейські векселі й ін.).

4. **Баланс золотовалютних ресурсів** відображає:

- використання офіційних золотовалютних резервів, тобто ресурсів, які перебувають у розпорядженні центрального банку (зменшення "-", збільшення "+");
- змінення в зобов'язаннях країни перед іноземними банками й міжнародними фінансовими організаціями (зменшення "+", збільшення "-").

До золотовалютних резервів належать:

- золото;
- вільно конвертована іноземна валюта;
- міжнародні розрахункові кошти (євро, спеціальні права запозичення - міжнародні платіжні розрахункові кошти, що випускаються МВФ і використовуються для безготівкових міжнародних розрахунків шляхом запису на спеціальних рахунках). Ці кошти, як правило, не пов'язані з комерційною діяльністю, а використовуються для врівноваженості сальдо платіжного балансу країни.

Так у кінцевому підсумку в платіжному балансі відображається стан національної економіки і її місце в системі світового господарства.

4. Інтеграція національної економіки України у світове господарство.

Закономірним результатом розвитку міжнародної торгівлі й міжнародного руху факторів виробництва стала економічна інтеграція.

Економічна інтеграція - це процес економічної взаємодії країн, який приводить до зближення господарських механізмів, що набуває форми міждержавних угод й узгоджено регульований міждержавними органами.

Переваги інтеграції для взаємодіючих сторін:

- забезпечення більш широкого доступу до всіх ресурсів: фінансових, трудових, матеріальних, новітніх технологій, що дозволяє виготовляти продукцію, розраховуючи на більш місткий ринок;
- економічне зближення країн у регіональних межах, що створює привілейовані умови для фірм країн-учасниць економічної інтеграції, захищаючи їх від конкуренції з боку фірм третіх країн;

- інтеграційна взаємодія, що дозволяє вирішувати найбільш гострі соціальні проблеми.

Найбільшого розвитку інтеграційні об'єднання різного типу набули в другій половині XX століття.

Залежно від ступеня зрілості інтеграції можна виділити етапи (рівні) розвитку інтеграційних процесів. Їм відповідають такі форми економічної інтеграції:

Перша форма - найпростіша. Країни ще тільки роблять перші кроки до взаємного зближення, між ними укладаються преференційні торговельні угоди (двосторонні угоди між двома країнами або між уже існуючим інтеграційним угрупованням й окремою країною або групою країн).

Друга форма - зона вільної торгівлі. Скасування тарифних і нетарифних бар'єрів у взаємній торгівлі й збереження національних митних тарифів у відносинах із третіми країнами.

Третя форма - утворення митного союзу. Припускається погоджене скасування національних митних тарифів і введення загального митного тарифу і єдиної системи нетарифного регулювання торгівлі відносно третіх держав.

Четверта форма - створення загального ринку. Країни-учасниці домовляються про свободу руху не тільки товарів і послуг, але й всіх факторів виробництва: капіталів, робочої сили, технологій.

П'ята форма - економічний союз - найвищий рівень інтеграції, або повна інтеграція. Припускається проведення єдиної економічної, валютної, бюджетної, грошової політики, введення єдиної валюти, заснування органів наднаціонального регулювання усередині інтеграційного угруповання. Це найскладніша форма міждержавної економічної інтеграції, на базі економічних союзів створюються політичні союзи, які передбачають ліквідацію політичних кордонів між державами. Прикладом є Європейський союз, що об'єднує 28 європейських держав.

Інтеграція України у світову економіку передбачає пошук свого місця в системі міжнародного й насамперед загальноєвропейського поділу праці.

До *сприятливих факторів входження України у світове господарство* можна віднести:

- ✓ геополітичне розташування між Західною Європою і Азією;
- ✓ наявність кваліфікованої й дешевої робочої сили, здатної до висококваліфікованої й наукоємної праці;
- ✓ багаті природні ресурси, сприятливі природно-кліматичні умови;
- ✓ потенційно великий ринок товарів і послуг;
- ✓ значний науково-технічний потенціал національної економіки України.

До *несприятливих факторів входження України у світове господарство* (або факторів, що гальмують процеси інтеграції України у світову економіку) відносять:

- ✓ певну відірваність від головних напрямів сучасного науково-технічного і економічного розвитку (як наслідки СРСР);
- ✓ слабку й нераціональну участь України в міжнародному розподілі праці;

- ✓ високу ресурсомісткість виробництва в умовах нестачі паливно-енергетичних ресурсів, тобто велику енергозалежність від інших країн;
- ✓ нераціональну структуру експорту й імпорту;
- ✓ неадаптованість вітчизняного законодавства до європейського й світового;
- ✓ залежність від міжнародних фінансових організацій (значний зовнішній борг країни);
- ✓ внутрішню політичну нестабільність.

Інтеграція України у світове господарство значною мірою залежить від ефективності функціонування механізму зовнішньоекономічної діяльності як сукупності правових, організаційно-управлінських і фінансово-економічних важелів, що забезпечують реалізацію міжнародної економічної політики України.